

“Duurzaam ondernemen heeft de toekomst!”

Onder de titel “Jong geleerd ...” plofte onlangs een paper in de redactie-mailbox met een verkenning naar duurzaam ondernemerschapsonderwijs in het VO. 1) Reden voor een interview met Marjan Duursma, de opsteller ervan.

Hans Semeijn

Wat is de aanleiding voor deze verkenning? En wat is daarbij je eigen motivatie?
“De directe aanleiding is m’n deelname aan het Executive Programme Corporate Social Responsibility aan de Erasmus Universiteit, waarbinnen ik – naast kennismaken met de laatste wetenschappelijke inzichten – dit onderzoek heb uitgevoerd. Tevens past het uitstekend bij m’n werk voor Day for Change om scholen en jongeren voor te bereiden op de kansen die komende transitie hen bieden. Hoe kunnen we jongeren in het VO de kennis, vaardigheden en houding laten ontwikkelen die hen in staat stellen om (financieel) zelfredzaam worden, kansen te grijpen én bij te dragen aan duurzame ontwikkeling? Dat is voor mij de centrale vraag.”

Wetenschappelijk onderzoek naar duurzaam ondernemerschap is schaars en als ‘t er al is van recente datum. Hoe heb je jouw onderzoek aangepakt?
“Om te bepalen hoe ondernemerschapsonderwijs kan bijdragen aan duurzaam ondernemerschap, heb ik na literatuuronderzoek en het opstellen van een theoretisch kader, interviews gehouden met docenten. Scholen waren daarbij een logische ingang, evenals het bureau van de Vecon Business School(VBS). Uiteindelijk heb ik 17 docenten van 15 scholen geïnterviewd.”2)

Welke competenties zijn belangrijk voor ondernemerschap in het algemeen en voor duurzaam ondernemerschap in het bijzonder?
“In het algemeen draait het om kennis, vaardigheden en houdingen gericht op ondernemend gedrag en waarde-creatie. Bij duurzaam ondernemerschap staat uiteraard het identificeren van kansen en mogelijkheden voor nieuwe producten en diensten, markten en duurzame productieprocessen centraal. Uit verschillende onderzoeken onder aspirant-ondernemers in het HBO – en dat komt nog het dichtste bij het voortgezet onderwijs – blijken zes competenties daarbij een belangrijke rol te spelen, waarvan vooral de morele competenties essentieel zijn. Waarden, principes om duurzaam te willen handelen omzetten in praktisch duurzaam gedrag. Van de normatieve naar de strategische competentie, zeg maar.”
Als illustratie geeft ze een aantal voorbeelden van

scholen die hier al volop mee aan de slag zijn, zoals het Johannes Fontanus College, de Chr. SG Buitenveldert en het Titus Brandsma College. “Leerlingen gaan daar zélf aan de slag met het opzetten van een duurzaam bedrijfje. Starten vanuit persoonlijke ontwikkeling en dat combineren met de bekende 21e-eeuwse of brede vaardigheden. Ook effectuation kan helpen bij het ontwikkelen van een ondernemende mind-set. Dit behelst het denken vanuit kansen en mogelijkheden, met vragen als: wie ben ik, wat kan ik? Welke middelen of netwerk heb je? Hoe kun je die gebruiken om kansen te benutten? Wat kun je zelf beïnvloeden, welke risico’s heb je ingecalculeerd?”

Praktijk

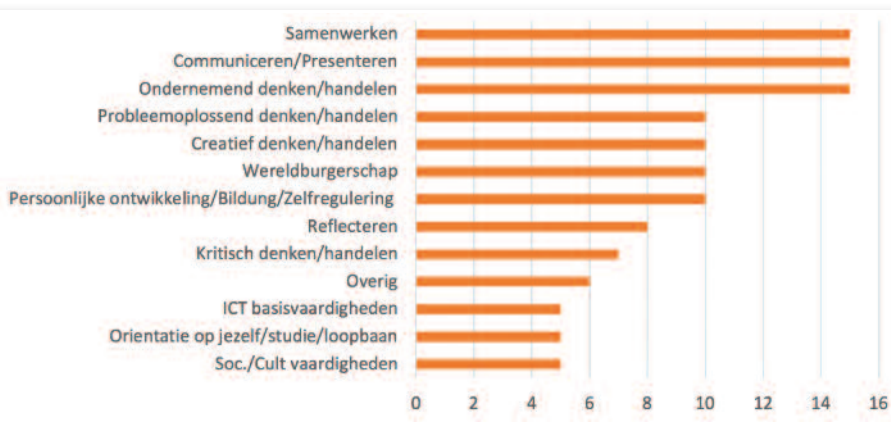
Hoe is ondernemerschapsonderwijs geïntegreerd in het curriculum?

“Alhoewel vanaf 2007 het aanbod van ondernemerschapsonderwijs – mede door overheidsprogramma’s en – subsidies – is toegenomen, zijn scholen niet verplicht het aan te bieden. Zo is in de onderbouw van het VO ondernemerschap niet expliciet benoemd als kerndoel. In de bovenbouw vmbo is ondernemen sinds 2016 wel een keuze-

vak in het profiel Economie en Ondernemen. Hetzelfde geldt voor de bovenbouw havo/vwo waar vanaf 2018 ondernemerschap een duidelijke plaats heeft gekregen in het keuzevak Bedrijfseconomie. Naar verwachting zullen ondernemerschap, duurzaamheid, 21e-eeuwse vaardigheden en wereldburgerschap in het herijkte curriculum voor alle VO-leerlingen een prominentere rol krijgen."

Waarom kiezen scholen ervoor? En welke competenties worden daarbij vooral ontwikkeld?

"Ruim de helft van de geënquêteerde scholen kiest voor het ontwikkelen van ondernemend gedrag, voor 35% is daarnaast het ondernemerschap zelf, het eigen-baas-zijn relevant. Voor 20% spelen een betere aansluiting op het HBO of oriëntatie op profiel- en studiekeuze een rol. Hoe scholen ondernemerschapsonderwijs praktisch invullen en ontwikkelen verschilt nogal. Hoe laat je als school je missie of visie daarin terugkomen, wat wil je je leerlingen meegeven en in welke mate zet je de luiken open? Belangrijkste is ergens beginnen en dat weloverwogen uitbouwen. Alle onderzochte scholen zijn via ondernemerschapsonderwijs bewust bezig om leerlingen 21e-eeuwse, ondernemende vaardigheden te laten ontwikkelen. Wel is het volgen en beoordelen van de vaardigheden voor de meeste scholen nog een lastige klus."

**Vaardigheden
Ondernemerschap
Onderwijs - Onderzochte
scholen**

In hoeverre en op welke manier is duurzaamheid geïntegreerd in ondernemerschapsonderwijs? Van de door jou onderzochte scholen heeft slechts 20% duurzaamheid "echt" geïntegreerd, de overgrote meerderheid (73%) "een beetje". Wat betekent dit concreet?

"Wat me opvalt is dat de gemiddelde economiedocent – vergeleken met z'n biologie – of aardrijkskunde-collega – nog niet zo ver is met het thema "duurzaamheid". Beschikbare tijd en energie, andere prioriteiten en de schoolcultuur spelen daarbij wellicht een rol. Je ondernemerschapsonderwijs opleuken met een lesje MVO heeft weinig effect. Duurzaamheid, daar moet je als het ware intrinsiek voor open (leren) staan. Dit geldt voor docenten en leerlingen, maar ook voor de school als geheel.

Een kleine kopgroep van scholen heeft hiervoor binnen ondernemerschapsonderwijs al veel kennis, ervaring en lesmateriaal ontwikkeld. Zij kiezen voor een integrale benadering van duurzaamheid, die leerlingen in staat stelt te denken en handelen vanuit de triple bottom line van people, planet en profit. Herkenbare rolmodellen en het voelbaar maken van (on-)duurzaamheid motiveren. Ook is het belangrijk dat leerlingen zélf praktisch aan de slag gaan en het ondernemende proces ervaren, met ruimte voor leerverrassingen. Bovendien geldt dat het juist op jongere leeftijd bewezen effectief is, dus jong geleerd is oud gedaan. Veel scholen geven aan breder aandacht te willen besteden aan duurzaamheid, zowel in de bedrijfsvoering als in het curriculum. Zo hebben landelijk al 159 scholen het Eco-school keurmerk. Dit draagt ook positief bij aan duurzaam ondernemerschapsonderwijs. De helft van alle jongeren vindt duurzaamheid belangrijk, blijkt uit de Jongeren Duurzaamheidsscan (2018). Maar slechts 20% is ook bereid daarnaar te leven en andere keuzes te maken. Door duurzaam ondernemerschapsonderwijs kunnen we ze laten ervaren dat geld verdienen en bijdragen aan een betere wereld heel goed samen gaan."

Breed, effectief en duurzaam ondernemerschapsonderwijs heeft altijd vier kenmerken:

- * het doorlopen van het ondernemende proces;
- * een authentieke opdracht, taak met meerdere oplossingen;
- * het creëren van meerwaarde (3P's van people, planet en profit) en
- * het resulteert in een artefact (product of dienst) dat waarde heeft voor een ander.

Conclusies

Uit eerder onderzoek van Ecorys (2012) bleek ondernemerschap in 17% van de scholen "sterk" in het onderwijs te zijn geïntegreerd. Met betrekking tot duurzaamheid in het ondernemerschapsonderwijs concludeer je, op grond van je eigen onderzoek, dat er "veel ruimte voor verbetering en verdere ontwikkeling" is.

Kun je dat toelichten, wat is daarvoor nodig?

"Scholen en docenten mogen en kunnen ondernemerschapsonderwijs zelf invullen, maar zouden daarbij veel meer gebruik kunnen maken van bestaande kennis, zowel in de academische wereld als bij andere scholen en docenten. Denk bijvoorbeeld aan de ontwerpprincipes voor effectief ondernemerschapsonderwijs, zoals die ontwikkeld zijn door Judith Gulikers c.s. 3) Aan economiedocenten is dan de taak om de vertaalslag naar hun eigen lespraktijk te maken. Hierbij kan de ervaring van andere docenten en scholen ook goed van pas komen, met name waar het gaat om lesmateriaal."

Hoe zie je dat concreet?

“Dan kun je denken aan kennis delen en meer onderlinge uitwisseling van ervaringen, best practices en tools. Het 1 op 1 uitwisselen van ervaringen is zeker in het begin erg belangrijk. Maar het inrichten van een kennisbank, vormen van leernetwerken of organiseren van netwerkbijeenkomsten, bijvoorbeeld per regio, kunnen ook bijdragen aan het uitrollen van duurzaam ondernemerschapsonderwijs. De Vecon of VBS zou dat kunnen faciliteren, stimuleren of eventueel als vraagbaak of makelaar kunnen optreden.”

Door duurzaam ondernemerschapsonderwijs ontwikkelen leerlingen de vaardigheden waarmee ze succesvol kunnen zijn én bijdragen aan een toekomstbestendige economie. Hoe maken we de ontwikkeling die vaardigheden inzichtelijk, zowel voor de leerling als de docent? Het proces van reflectie is hierbij belangrijker dan de beoordeling. Marjan ziet hierin ook een taak weggelegd voor de SLO, bijvoorbeeld in het ontwikkelen en beschikbaar stellen van gestandaardiseerde rubrics om het reflecteren op eigen functioneren beter te kunnen evalueren.

1) Jong geleerd, een verkenning van duurzaam ondernemerschapsonderwijs in het voortgezet onderwijs, Marjan Duursma, is beschikbaar in de kennisbank of kun je opvragen via marjan@dayforchange.nl .

2) De onderzochte scholen variëren naar locatie (landelijke spreiding), denominatie en aangeboden niveau. De meerderheid is aangesloten als VBS. Andere koepels en concepten zijn de scholen voor 20/80learning (International Business College) en de Scholen voor Ondernemend Leren (SOL), voorheen het Entreprenasium.

3) Gulikers, J., Baggen, Y., Lans, T. en Christoffels, I. (2019) Leren voor breed ondernemerschap; Analyse van leer uitkomsten en leeractiviteiten. Eindrapportage NRO overzichtsstudie 2017-18, 405-17-715. Zie ook bijlage 3 van de verkenning “Jong geleerd ...”, blz 31, met een overzicht van ontwerpprincipes.

Marjan Duursma studeerde internationale betrekkingen (met ontwikkelingseconomie als major) in Groningen. Ze was o.a. ruim twintig jaar actief in Afrika (Tanzania, Uganda en Zimbabwe) op het gebied van ondernemerschap en financiële inclusie voor Enclude (onderdeel van Triodos groep), SNV en Hivos. Sinds september 2016 werkt ze als regiocoördinator Midden-Nederland bij de stichting Day for Change.

nog opvullen